

Bortom mitt barn och andras ungar

Omsorgsetisk grammatik för skolväljande föräldrar

Hanna Sjögren

OUR KID(S): A GRAMMAR OF ETHICS OF CARE FOR SCHOOL CHOOSING PARENTS. To choose a school for one's child is part and parcel of urban parenting in the contemporary Swedish educational system. While previous studies have investigated the consequences of the school choice empirically through both qualitative and quantitative methods, there are no previous studies investigating the issue of school choice as an ethical concern. Through the author's situated experience of being a school choosing parent in Sweden's third largest city, Malmö, the author uses educational philosopher Nel Noddings's work on ethics of care and applies it to the question of what situated, responsible parenting in Malmö could mean today. The author introduces the metaphor of *a grammar of ethics of care* where the relationship between "our kid" and "our kids" is seen as relational, with an opening for caring for children outside the immediate family.

Keywords: school choice, ethics of care, Nel Noddings, situated ethics, parenting, Malmö.

Inledning

En elev ska placeras vid den av kommunens skolenheter där *elevens vårdnadshavare önskar att eleven ska gå*. Om den önskade placeringen skulle medföra att *en annan elevs berättigade krav* på placering vid en skolenhet nära hemmet åsidosätts, ska dock kommunen placera eleven vid en annan skolenhet inom sin grundskola. (Skollag 2010:800 10 kap, 30 §, författarens kursivering)

Hanna Sjögren är biträdande universitetslektor i pedagogik vid Malmö universitet. E-post: hanna.sjogren@mau.se

I februari 2020 blev jag en skolväljande förälder. Denna erfarenhet väckte moraliskt besvärliga frågor och obehag hos mig, vilket fick mig att fundera över hur jag skulle navigera i rollen som förälder i staden där jag bor. I Malmö, där min familj lever, finns omkring 100 grundskolor. Skolorna i Malmö har olika antal elever, olika andel behöriga lärare, olika kunskapsresultat och olika elevsammansättningar (se till exempel Bunar 2010a). Utifrån insikten om betydelsen av föräldrarnas utbildningsnivå för barns skolgång gick det våren 2020 snabbt att konstatera att de två närmsta grundskolorna från vårt hem i Malmö hade diametralt olika förutsättningar. I Skola A, som enligt sökstatistiken från föregående år är mycket populär som förstaalternativ bland väljande föräldrar, var andelen barn med föräldrar som har eftergymnasial utbildning 65 procent. På Skola B, som enligt sökstatistiken från föregående år inte var populär som förstaalternativ bland väljande föräldrar, var andelen barn med föräldrar som har eftergymnasial utbildning 37 procent. Andelen behöriga elever till gymnasiet läsåret 2018/2019 var i skola A 100 procent och i Skola B 54,3 procent. Den här statistiken har funnits tillgänglig, tagits bort och återpublicerats på bland annat Skolverkets hemsida under 2020 (Skolverket 2020, Ideland et al. 2020). Det går naturligtvis inte att dra för stora växlar på denna jämförelse mellan enbart två skolenheter men min avsikt med redovisningen ovan är snarare att visa ett exempel på vilken slags information den väljande vårdnadshavaren kunde ta del av och förhålla sig till vårvintern 2020.¹ Om vi som mått på kvalitet utgår från att en avklarad skolgång generellt har stor betydelse för människors vidare möjligheter i livet så är det ett faktum att det i en stad som Malmö finns *bättre* och *sämre* skolor (Hartman & Sjögren 2017).

Att ha välutbildade föräldrar är det som på aggregerad nivå verkar ha störst betydelse för elevers möjlighet att lyckas i den svenska skolan (se till exempel Bunar & Ambrose 2018, Skolverket 2009, 2018, Trumberg 2011). Idag läggs ett betydande ansvar på vårdnadshavare i framförallt urbana områden i Sverige när det gäller frågan om var deras eget barn ska gå i skolan. Utfallet av ansvaret kan dock inte sägas enbart bero på den enskilda vårdnadshavaren. Barnets skolplacering, som framgår av den svenska skollagen ovan, avgörs relationellt utifrån hur andra vårdnadshavare väljer och hur varje kommun organiserar valet. Kort betyder det att ett barns skolplacering avgörs beroende på hur andra vårdnadshavare väljer att placera sina barn. Vilka principer enskilda kommuner väljer har också betydelse för valets utfall (Dahlstedt et al. 2019). Inte minst har detta faktum synliggjorts medialt i den massiva kritik som Göteborgs stad mottagit från vårdnadshavare i samband med skolvalet 2020 (Balkander 2020,

Sprangers 2020). En rimlig tolkning enligt skollagens formulering ovan är att barn ställs mot barn i skolplaceringsprocessen. Mitt barns skolplacering ställs mot vilken skolplacering andras barn får. Jag ser detta som ett potentiellt etiskt problem. Det är detta problem som jag undersöker i den här artikeln. Min text presenterar och diskuterar ett etiskt perspektiv på skolval, där jag bidrar med en teoretiskt grundad reflektion kring vilka handlingar som bör anses berättigade i rollen som situerad skolväljande medelklassförälder. Jag väljer därför bort att diskutera frågan som ideologisk, det vill säga utifrån idéer om hur ett samhälle ska styras och organiseras. Givetvis kan etik och ideologi hänga ihop, men i det här fallet har jag gjort valet att se dem som åtskilda. Den här texten har ett utforskande anslag, där syftet är att undersöka och problematisera rollen som skolväljande förälder ur ett etiskt perspektiv.

Min förståelse av skolans samhällsfunktion, tillika utgångspunkten i den här texten, handlar om att utbildning bör främja, likt vad utbildningsfilosofen Gert Biesta (2006, s 69) påpekat med inspiration från filosofen Alphonso Lingis, ”gemenskapen av dem som inte har något gemensamt”. Samtidigt är det rimligt att anta att gemenskap bör bygga på någon form av gemensamt drag eller delat attribut, hur litet detta än må vara, som sedan kan odlas och växa sig större. Det gemensamma kan handla om en kollektiv identifikation med en plats, med en åldersgrupp eller en erfarenhet. Som jag ser det handlar denna skapade gemenskap, som till en början kan ha få gemensamma drag, om att den som utbildas ska kunna söka sig bortom den omedelbara gemenskapen (till exempel familjen). Alternativa gemenskaper bör vara möjliga för att den som är under utbildning ska kunna bli till i nya och oväntade gemenskaper (se även Englund 2020). Med andra ord handlar min utgångspunkt om att barns rättigheter och möjligheter att bli till, och att kunna bli någon annan än sina föräldrar, bör premieras snarare än barnets föräldrars rättigheter att välja en framtid för sina barn.

Skolvalet är en realitet i det svenska skolsystemet sedan början av 1990-talet och har som sådant bidragit till en ökad segregering och differentiering av den svenska skolan (se till exempel Trumberg 2011, Bunar & Ambrose 2018, Englund 2020). Det nuvarande skolsystemet kan enligt utbildningsforskaren Tomas Englund (2011, s 262) beskrivas som att det ”uppenbart utmanar den allmänna skolans grundläggande struktur och demokratiska samhällsfunktion”. Det är också den indikationen som den tidigare forskningen om skolval ger vid hand. Nedan presenterar jag först bakgrunden till skolvalet i Sverige. Därefter presenterar jag ett urval av skolvalsforskningen, med fokus på den svenska kontexten.

Skolval i Sverige

Det svenska skolsystemet har sedan början av 1990-talet gått från att ha varit ett av världens mest enhetliga system till ett system med en mycket hög grad av valfrihet. Skolvalet har varit ett stående inslag inom det svenska skolsystemet sedan 1991, då en omfattande omstrukturering genomfördes som innebar att skolan i stora delar decentraliserades. Det innebar exempelvis att de svenska kommunerna fick ta över statens ansvar för skolans budget. Den så kallade skolpengen infördes i flera kommuner och med den principen om att elevers vårdnadshavare ska få välja skola till sitt eller sina barn. Året därpå genomfördes friskolereformen i Sverige, vilket innebar att inte bara kommuner kan vara huvudmän för skolor. Stiftelser, ekonomiska föreningar, bolag och religiösa samfund kan idag också stå som huvudmän för svenska skolor. Motiven bakom reformen har handlat om att ”skapa mångfald” och ”öka kvaliteten i undervisningen” (Allelin 2015, s 71).

Skolvalet är ett av de val, som tillsammans med val av bland annat elbolag, vårdcentral och pensionsbolag, präglat det svenska medborgarskapet från och med 1990-talet, där medborgaren i allt högre utsträckning har setts som en konsument på en marknad (Dahlstedt & Olson 2013). En effekt av detta är att det svenska samhället har fått vad som av flera betraktas som bättre och sämre skolor (se till exempel Bunar & Ambrose 2018, Voyer 2019). Med bättre skolor avser jag skolor som i statistiken uppvisar ett stort antal behöriga lärare, få kränkingsanmälningar, hög andel elever behöriga till gymnasiet och hög personaltäthet. För sämre skolor gäller motsatta förhållanden. Flera studier har fokuserat på skolvalets effekter för segregationen i Sverige (Böhlmark, Holmlund & Lindahl 2015, Bunar 2010a, Hansen & Gustafsson 2016, Lindbom 2010). Statsvetaren Anders Lidström (1999) menar att en förklaring till skolvalets etablering och framgång som policy under 1990-talet är medelklassens starka inflytande i det svenska samhället och samma grupps ökade intresse för sina barns utbildning. Individualism och val är en del av medelklassens värderingar, enligt Lidström. En fråga att ställa sig nu är hur denna trend kan förstås och problematiseras utifrån ett etiskt perspektiv. Värderingsförskjutningen och ansvaret i förhållande till skolans samhälleliga funktion har av Tomas Englund (1999, 2020) beskrivits som en förskjutning från det allmännas bästa (”public good”) till individens bästa (”private good”). Med en förståelse för den obligatoriska skolan som en arena för det allmännas bästa är det svårt att argumentera för att acceptera sämre skolor, för något barn.

Jag kommer i vad som följer resonera kring och argumentera för betydelsen av föräldrars omsorg och ansvar vid skolval ur en position där jag utifrån en etiskt grundad och undersökande argumentation önskar återupprätta skolans samhällsfunktion som en bärare av det allmännas bästa. Med det menar jag att det i skolans funktion måste ingå att skapa tillfällen för mellanmännsliga relationer och gemenskaper som annars svårligen uppstår. Min avsikt här är att argumentera för etiska förbindelser mellan det personliga och det samhälleliga.

Tidigare forskning om skolval

Det finns gott om tidigare studier som fokuserar på den samtida svenska skolvalskontexten. Genom empiriska studier har skolvalets konsekvenser genomlysts med hjälp av statistiska analyser och kvalitativa studier som innefattar både observationer och intervjuer. Jenny Kallstenius (2010) har i sin avhandling intervjuat elever, skolpersonal, föräldrar och tjänstemän som en del av en etnografisk studie kring hur olika aktörer förhåller sig till och i praktiken hanterar skolvalfriheten och dess konsekvenser. Kallstenius fann bland annat att de intervjuade inom samtliga grupper förhöll sig till i huvudsak två kategorier: ”elever med svensk bakgrund” respektive ”elever med utländsk bakgrund”. Totalt genomförde Kallstenius 28 intervjuer med föräldrar mellan 2005-2006 som en del av studien. De huvudsakliga slutsatserna från intervjuerna med föräldrar från Stockholms innerstad var att kommunala skolor uppfattades som sämre än friskolor och att skolvalet ansågs som en viktig del av ett ansvarigt föräldraskap. Kallstenius (2010, s 215–16) konstaterar att bortvalet av kommunala skolor kan ses som ”en naturlig selektion av elever på skolorna till följd av det kulturella och sociala kapital som många gånger avgör om föräldrar vet om att skolan finns, tycker att den känns som ett tänkbart alternativ och vet hur de ska göra för att få in sina barn där”. I Anna Ambroses (2016) studie om hur olika aktörer navigerar på skolmarknaden i Stockholm har författaren genomfört sammanlagt 10 intervjuer med föräldrar mellan 2012–2013. Ambrose fann bland annat att den största oron vid skolval återfanns bland medelklassens föräldrar och att många föräldrar uttryckte oro och frustration över att inte få en plats på den skola man helst ville att ens barn ska gå på. Sociologen Majsa Allelin (2019) har genomfört en etnografisk studie på både en kommunal och en fristående skola. Allelin visar bland annat hur skolvalet internaliserar hierarkier baserat på etnicitet och klass.

Anders Böhlmark, Helena Holmlund och Mikael Lindahl (2015) kan genom statistiska analyser konstatera att segregeringen i den

svenska skolan har ökat till följd av skolvalet. De konstaterar att en jämlik skola kräver en systemdesign som inte ökar segregationen. Enligt Nihad Bunar (2010a) har dock etableringen av en kontrollerad skolvalsmarknad i storstadsområden lett till en större blandning av elever i vissa skolor. I flera studier kan det konstateras att skolvalet lett till ökad segregation med avseende på klass och etnicitet, vilket på aggregerad nivå missgynnat barn från socioekonomiskt svaga grupper (Allelin 2019, Dahlstedt & Fejes 2020, Englund 2020, Lundberg 2020).

Utifrån en brittisk kontext har Stephen J. Ball, Richard Bowe och Sharon Gewirtz (1995) efter intervjuer med skolväljande föräldrar delat upp skolväljarna i följande undergrupper: privilegierade/skickliga väljare, semi-skickliga och fränkopplade väljare. Den första gruppen, privilegierade/skickliga väljare, är den grupp av föräldrar som både har vilja och förmåga att göra informerade val och förstå utbildningssystemets mekanismer. Den andra gruppen, semi-skickliga väljare, har ambitionen att välja men gör det inte. Den tredje gruppen, fränkopplade väljare, är den grupp som varken har viljan eller förmågan att välja skola. Kategorierna har koppling till resurser och kapital, där den första gruppen i stor utsträckning är resursstark medan den sista gruppen med fränkopplade väljare i stor utsträckning inte är det. Ett annat sätt att förstå de skolväljande föräldrarna har varit att som Stephen J. Ball och Carol Vincent (1998) analysera vilken typ av kunskap föräldrarna har tillgång till. "Hot knowledge", betecknar ett slags inofficiell kunskap, baseras på erfarenheter, föreställningar och rykten som sprids inom sociala nätverk. "Cold knowledge", officiell kunskap, bygger på statistik och annan information som finns tillgänglig för allmänheten. Ball och Vincent menar att informerade föräldrar i första hand använder sig av inofficiell kunskap när de gör sina val, och att den här kunskapen sprids och produceras i starka sociala nätverk. Utifrån analyserna ovan går det att konstatera att föräldrarnas socioekonomiska status i Storbritannien, där studierna ovan genomförts, har stor betydelse för barnets skolgång. Senare studier i Sverige visar att detsamma gäller de svenska förhållandena (se till exempel Trumberg 2011).

Som flera forskare har påpekat så kan debatterna om och tolkningarna av skolvalet i Sverige ses som i högsta grad ideologiska (Bunar 2010b, Lindbom 2010). För mitt argument nedan är kopplingen till segregation och politiska ideologier av mindre vikt. Istället vill jag närma mig frågan om skolval som en fråga om etik, vilket är ett perspektiv som hittills saknas inom den svenska skolvalsforskningen. Som jag tidigare påpekat fokuserar denna text på ett etiskt perspektiv på skolval, där jag bidrar med teoretisk reflektion kring vilka handlingar som är berättigade i rollen som skolväljande förälder. Jag

fortsätter nedan med att utifrån utbildningsfilosofen Nel Noddings omsorgsetik argumentera för ett förhållningssätt till skolplaceringsprocessen som inte ställer barn mot barn på det sätt som jag menar görs idag. I samma avsnitt gör jag en situering av positionen som skolväljande förälder i Malmö för att argumentera för varför den här positionen bör förstås utifrån omsorgsetiken. Situeringen görs med inspiration från den feministiska teoretikern Donna Haraways (2008a) begrepp ”situerad kunskap”, det vill säga med en tydlig förankring i att kunskapsanspråket i text och argumentation görs utifrån en viss samhällelig blick och position. Ambitionen är att närma mig frågorna om skolval och skolplaceringar filosofiskt och etiskt, med målet att bidra till ny kunskap och nya perspektiv på hur det går att tänka kring det samtida svenska skolvalet.

Att tänka skolval med Nel Noddings omsorgsetiska begrepp

Vem är vi skyldiga att bry oss om? Det här en av flera etiska frågor som ställs av utbildningsfilosofen Nel Noddings (2013). Det är också en fråga som aktualiserar relationen mellan det universella och partikulära, beroende på vem som omfattas av vi:et i frågan ovan. Jag kommer att röra mig kring den frågan för att diskutera om det finns skyldigheter som sträcker sig bortom det egna barnet, och vilka dessa i så fall är, för den skolväljande medelklassföräldern med ”ambivalenta känslor” (Bunar & Ambrose 2018, s 179). Nel Noddings arbete med omsorgsetiken har haft stort inflytande för tänkandet kring till exempel pedagogiska relationer (se till exempel Colnerud 2006, Häggglund 2006) och för relationer inom den övriga välfärdssektorn (se till exempel Andersson 2004, Tong 1998). I korthet erbjuder Noddings omsorgsetik ett antal begrepp för att kunna tänka kring vilka som kan ingå i en omsorgsrelation, hur långt en omsorgsrelation sträcker sig och vilket ansvar parterna i relationen har. Det finns en rad andra filosofer som utvecklat det etiska tänkande kring relationer som jag haft i åtanke och inspirerats av (exempelvis Martin Buber, Emmanuel Levinas och Donna Haraway), men jag har valt att koncentrera mig på en specifik tänkare, Nel Noddings, eftersom den här texten är utforskande i sitt anslag. Andra får gärna ta vid och utveckla mina argument utifrån kompletterande och/eller motstridiga förståelser av etik.

Ett viktigt argument för Noddings är att omsorgsetiken inte kan erbjuda universella principer för hur relationer ska konfigureras och vad som är etiskt och moraliskt korrekt i en given relation. För Noddings springer oviljan att erbjuda fasta principer ur hennes

önskan om att lyfta fram feminina/kvinnliga erfarenheter och värden som en motvikt till den maskulina/manliga filosofiska traditionen som, enligt Noddings, utgår från ett antagande om att relationers egenskaper kan analyseras som universella, utifrån ett antagande om likhet. Noddings benämner sin omsorgsetik utifrån det feminina/kvinnliga perspektivet som ”spetsig” (på engelska ”mean”), i betydelsen att den inte gör sken av att omfatta allt och alla. I den meningen tolkar jag det som att Noddings erbjuder en mer realistisk etik som gör anspråk på att röra sig närmare människors levda och verkliga erfarenheter. Likt Noddings är jag i vad som följer inte intresserad av att skapa fasta och universella principer kring omsorg i skolvalsituationen, den typen av principer som enligt Noddings kritik utgår från både maskulin rationalitet och språk. Vad jag vill göra är att lyfta omsorgsetiska frågor i relation till en situerad position som skolväljande medelklassförälder i Malmö för att resonera kring frågan om den skolväljande föräldrarnas relationella ansvar. För att kunna göra detta behöver jag dock ta mig an omsorgsetiken på ett sätt som möjliggör att genom omsorgen ta sig an och inkludera relationer som går bortom den unika och partikulära omsorgsrelationen. Utifrån denna insikt går det att ifrågasätta om omsorgsetiken verkligen lyckas frångå de universella principerna. Noddings (1995) har själv i senare arbeten hävdat att det finns fasta principer i omsorgsetiken som går ut på att möta den andres behov. Noddings (2010) menar att det går att ha flera ingångar till rättvisa, och att dessa kan erkännas samtidigt som ett omsorgsetiskt förhållningssätt tillämpas. Gunnel Colnerud (2006) menar i en kritisk analys att Noddings omsorgsetik inte bör tillämpas i alla utbildningspolitiska och skolnära beslut, eftersom Noddings har väldigt lite att säga om sociala klyftor och rättvisa. Colnerud (2006, 38) menar dessutom att Noddings teori inte utgår från hur skolan faktiskt ser ut idag och hon ser ett problem med att ”denna etik för personliga och partikulära relationer tillämpas i skolan”. Colneruds invändningar är relevanta, men inte nödvändigtvis tillämpbara på den relation som står i centrum för den här texten: medelklassföräldrarnas relation till sitt barn och andras ungar. Det är en relation som befinner sig i ”mellanrummet” mellan skolan och hemmet (Halldén 2007) och den förtjänar att lyftas fram och utforskas som viktig i sig själv.

En ytterligare fråga att ställa är huruvida det är önskvärt att undvika principer när det gäller föräldraansvar i skolvalsfrågan. Här vill jag därför vända mig till den feministiska teoretikern och kunskapsfilosofen Donna Haraway (2008a), vars begrepp ”situerad kunskap” blir användbart för att kunna mejsla fram en ansvarsposition som handlar om förkroppsligat och situerat ansvar. Styrkan i Haraways vetenskapsteoretiska begrepp är att det möjliggör en

position av vetande och ansvar bortom både relativism och positivism. Haraway förespråkar en alternativ förståelse av objektivitet med utgångspunkt i seedet som metafor. Haraway omformulerar den objektiva kunskapspositionen till att handla om förkroppsligat och situerat vetande. På samma sätt menar jag att Noddings omsorgsetik skulle kunna handla om ett ansvar som är förkroppsligat och situerat, men inte begränsat enbart till den allra närmaste relationen. Min avsikt är att undersöka det situerade ansvaret i en specifik kontext, en ambition som Haraway (2008b, 77, min översättning) beskriver som en motvikt mot att ”ta ojämlikhet som en självklar utgångspunkt”. Ansvar tas, ges och fås i relationer.

För Noddings är den som ger omsorg (“the one-caring”) en central figur i en omsorgsrelation. Men utan den som får omsorgen (“the cared-for”) uppstår inte den relation som är central i Nel Noddings tankar kring omsorg. Den som ger omsorg är den figur som i min förståelse talar mest till den skolväljande medelklassföräldern och jag utgår här från att föräldrar i stort sett alltid är i positionen omsorgsgivare i skolvalssituationen. Det är således den positionen som står i centrum för min argumentation, men det är samtidigt en position som inte kan förstås utan positionen som omsorgsmottagare, eftersom det är just relationen som är central i omsorgsetiken.

Vidare gör Noddings en viktig distinktion mellan naturlig omsorg och etisk omsorg, det senare kallas även omsorgsetik, vilket är det begrepp som framförallt används i den här texten. Den här distinktionen är central för min argumentation längre ner. Naturlig omsorg är den omsorg som är sammanflätad med begäret, det vill säga den omsorg som inte innebär någon åtskillnad mellan att vilja ge omsorg (“I want”) och att behöva ge omsorg (“I must”). Den naturliga omsorgen kan till exempel handla om den omsorg en förälder känner inför, och ger, sitt barn. Den etiska omsorgen är däremot den omsorg som inte kommer naturligt, utan som kräver ett visst mått av vilja, reflektion och ställningstagande. Det är också en omsorg som kan behöva träning och fostran för att kultiveras både hos en själv och i ett samhälle. I den bemärkelsen är de båda omsorgsbegreppen förbundna och fungerar i växelverkan med varandra, vilket är centralt för Noddings.

Utifrån genomgången av den omsorgsetiska begreppsapparaten ovan går jag i vad som följer närmare in på frågan, som inledde detta stycke, om vem vi är skyldiga att bry oss om. Därefter introducerar jag och argumenterar för en omsorgetisk grammatik för den skolväljande medelklassföräldern i Malmö.

Den spetsiga frågan: Vem är vi föräldrar skyldiga att bry oss om?

För Noddings är det, som jag tidigare varit inne på, centralt att lyfta att omsorgsetiken begränsar våra skyldigheter. Vi kan helt enkelt inte bry oss om alla. Detta kan vid första anblick tyckas som ett provocerande påstående. För Noddings handlar argumentet om att i första hand rikta sin omsorg mot dem man står i en direkt relation till och hon menar att den typen av omsorg riskerar att negligeras om alltför mycket av ens etiska kompass riktar sig bortåt, mot människor som man inte står i direkt relation till.

Noddings lyfter två kriterier som viktiga. Det första kriteriet är att det ska finnas en möjlig närvarande relation, det vill säga att en relation ingås med någon som jag kan vara fysiskt närvarande tillsammans med. Det andra kriteriet handlar om att relationen ska ha potential att växa, det vill säga relationens egenskaper kan inte räknas ut på förhand utan har en möjlig potential att stärkas. Det går utifrån dessa två principer inte nödvändigtvis att argumentera för att det finns en skyldighet bland Malmös skolväljande medelklassföräldrar att bry sig om och visa omsorg för andras ungar. Noddings andra kriterium handlar dock om kapaciteten hos den som får omsorgen ("the cared-for") att svara an på omsorgen. Noddings (2013, s 87 min översättning) skriver att "om möjligheten hos den andra att svara an finns inom räckhåll är mitt ansvar också inom räckhåll" och att "själva relationen är fundamental för ansvaret". Vad kan det då innebära att befinna sig inom räckhåll för en ansvarsrelation? För den skolväljande Malmöföräldrarnas situerade medelklassposition menar jag att "inom räckhåll" bör definieras utifrån en förståelse av att Malmös medborgare hela tiden befinner sig inom räckhåll för varandra. Här bör även framhållas – utöver den geografiska närheten – att invånarna är administrativt och formellt sammankopplade genom att kommunen står som gemensam huvudman för stadens offentliga skolor. Vi som bor i Malmö befinner oss i en relation som hela tiden är möjlig. Malmö klassas visserligen som en mycket segregerad stad, inte minst när det gäller boende och skolval (Bunar 2010a). Trots segregationen kan och bör staden Malmö i skolvalssammanhang ses som en enhet när det gäller hur barns liv möjliggörs i staden, och hur detta skapar möjliga gemenskaper för oss som förutom att bo i Malmö, med Biestas (2006) ord, "inte har något gemensamt". Det kan alltså sägas finns något gemensamt, om än något litet, som kan odlas och bilda utgångspunkt för en starkare gemenskap. Noddings (2010) hävdar att institutioner kan skapa förutsättningar för omsorg. Möten och dialog över gränser är centralt för Noddings argumentation. Därför

är det med utgångspunkt i hennes resonemang svårt att försvara ett skolvalsarrangemang som förstärker segregering och sociala orättvisor om målet är ett samhälle där omsorgen sträcker sig över gränserna. Den ängsliga medelklassföräldern (mig själv inräknad) behöver höja blicken och ställa sig frågan om hur ens barn och barnets jämnåriga bör växa upp.

Jag kommer nu gå vidare med att koppla ihop Noddings förståelser av skyldigheter och ansvar med vad jag kommer att benämna som en *omsorgsetisk grammatik* för den skolväljande medelklassföräldern. Det handlar, som jag kommer att diskutera nedan, om att sätta singularis och pluralis i förbindelse med varandra för att omsorgsrelationer ska kunna innefatta och omsluta fler barn än mitt eget.

Omsorgsetisk grammatik för skolväljande föräldrar

I uppslagsverket Nationalencyklopedin (u.å) definieras *grammatik* som ”regler för hur ett språks ord böjs och kombineras till ordgrupper och sats”. Vidare står det i uppslagsverket att de som brukar ett språk normalt sett ”inte lärt in reglerna medvetet utan tillägnat sig dem genom att delta i språklig kommunikation med sin omgivning”. Tillämpandet av grammatik kan alltså sägas röra sig mellan formella regler och ett slags inlärd intuition om hur ord ska böjas och kombineras. Vilket språk vi använder när vi formulerar relationer och ansvar i frågan om skolvalet kan ses som en del av en social kommunikation med omgivningen. Av den anledningen finner jag att grammatik är en passande metafor för att formulera mina argument kring skolvalet och föräldraansvaret som en fråga om etik. Jag menar att ordet *barn*, för den skolväljande föräldern, måste förstås i pluralis. Det är genom att sätta singularis och pluralis av barn i förbindelse med varandra som omsorgsetiska relationer kan uppstå, innefatta och omsluta fler barn än mitt eget.

Min utgångspunkt för argumentationen nedan är ett antagande om, både utifrån min egen situering och den tidigare forskningen om att vara en privilegierad skolväljande medelklassförälder, att skolvalet konstituerar en omsorg som koncentrerar sig till enbart mitt barn. Den tidigare forskningen av bland annat Jenny Kallstenius (2010) visar att skolvalet av framförallt medelklassens föräldrar anses vara en viktig del av ett ansvarigt föräldraskap. Även Anna Ambrose (2016) fann i sin studie att den största oron vid skolval återfinns bland medelklassens föräldrar. Med utgångspunkt i Noddings vill jag problematisera konsekvenserna av att föräldern som omsorgsgivare konstitueras på detta sätt.

För Noddings handlar omsorg i ett större sammanhang om att sätta naturlig omsorg i förbindelse med etisk omsorg. Det handlar om att omsorgen om mitt barn också kan bli till en omsorg om andras ungar. Den naturliga omsorgen förutsätter möten ansikte-mot-ansikte, och inom den naturliga omsorgen ("omsorg-för") erkänns att det inte är möjligt att skapa en omsorgsfull relation till alla människor i världen. I det här fallet innebär det att den naturliga omsorgen inte per automatik kan sträcka sig till en omsorg om andra barns skolsituation i Malmö. Den etiska omsorgen kan däremot omfatta även andras ungar, men omsorgen kan rimligtvis inte sträcka sig hur långt som helst. Ju mer den vidgas desto mer abstrakt tenderar den troligen att bli, vilket också blir en abstraktion både känslomässigt och intellektuellt. Samtidigt befinner sig den situerade skolväljande medelklassföräldern och dennas barn inom räckhåll för andra familjer i staden Malmö och, vill jag hävda, på tillräckligt nära avstånd för att omsorg också om andras barn hela tiden bör kunna vara möjligt. Jag koncentrerar min analys till Malmö med utgångspunkt i min studerade position.

För Noddings (2013, s xv, min översättning) är det viktigt att poängtera att man inom en nation inte kan skapa förutsättningar för genuin och naturlig omsorg, men att det viktiga är att uppmuntra till en atmosfär eller miljö där "grupper kan mötas ansikte-mot-ansikte och därigenom skapa möjligheter för genuin omsorg-för". Skolan är en sådan samhällelig institution där grupper bör ha möjlighet att mötas ansikte-mot-ansikte över klass- och etnicitetsgränser. Den samtida konfigurationen av skolvalet i Malmö stad har, liksom i andra urbana svenska miljöer försvårat denna möjlighet (Voyer 2019). När den institutionella konfigurationen av skolplaceringen försvårar denna möjlighet menar jag att det blir centralt att reflektera kring den väljande medelklassföräldern utifrån frågan om hur omsorg kan uppmuntras och sträcka sig även till andras ungar.

Det är rimligt att anta att den naturliga omsorgen inte sträcker sig längre än till mitt barn. Att enbart utgå från den naturliga omsorgen i skolvalsprocessen är dock otillräckligt av åtminstone två skäl. För det första vill jag påstå att samhället behöver premiera omsorg eftersom detta rimligen skapar ett samhälle som blir levbart för flest människor. På detta sätt har omsorgsetiken gemensamma drag med andra moral-filosofiska traditioner. För det andra bör det, såsom Tomas Englund (2011) påpekar, i ett samhälle inte finnas någon motsättning mellan vad som är gott för mitt barn och andras ungar. Tidiga minnen av vad det innebär att motta omsorg präglar oss genom hela livet, enligt Noddings. Utifrån detta påstående är det rimligt att anta att det finns en samhällsvinst, och ett moraliskt imperativ, i att alla barn får uppleva en bred omsorg genom sin skoltid.

Noddings för ett intressant resonemang kring innebörden av att Abraham går med på Guds begäran om att offra sin son Isak. Noddings menar nämligen att hela situationen, att offra sitt eget barn för något gudomligt och större, är en situation som är otänkbar utifrån en kvinnlig erfarenhet av omsorg. Noddings är noga med att påpeka att det kvinnliga eller feminina perspektiv som hon förespråkar är något som både kvinnor och män kan delta i. Det går helt enkelt inte, enligt Noddings, att ställa sitt barn i motsats till andras ungar. Abstraktioner ger inte medelklassföräldern någon vägledning kring hur vi ska agera eftersom ”det hypotetiska är fyllt av verkliga människor” (Noddings 2013, s 44, min översättning). Andras ungar är verkliga barn med namn, ögon och erfarenheter – inte abstraktioner som vi kan förhålla oss till genom principer. Detta måste, som jag ser det, vara startpunkten för den omsorgsetiska grammatiken kring skolvalet. Eftersom det inte är sannolikt att vi kan känna andras ungar på samma sätt som våra egna barn är det troligt att vi behöver någon slags vägledande principer – eller gemensamma narrativ kring staden – som kan hjälpa oss att överbrygga den upplevda skillnaden mellan mina och andras barn.

Noddings argumenterar att utifrån det feminina perspektivet så går det inte att döda andras barn eftersom en förälder inte vill döda sitt eget barn. Eller, annorlunda uttryckt, man önskar inte en dålig skola för andras barn eftersom man vill att ens eget barn ska få en bra skolgång. Eller annorlunda uttryckt igen, man önskar inte en bättre skolgång för sitt eget barn eftersom det innebär sämre skolgång för andras barn. Det som är bra för mitt barn är bra för andras barn. Och för att återigen vända på det: det som är bra för andras barn är bra för mitt barn. Detta konstaterande kan utgå från ett egenintresse, men det måste inte göra det. Det kan därför inte i skolvalsfalet handla om barn i singularis. Barn, för den skolväljande medelklassföräldern, måste förstås i pluralis. Men det är genom att sätta singularis och pluralis i förbindelse med varandra som omsorgsetiska relationer kan uppstå och innefatta och omsluta fler barn än mitt eget. Det är också på det sättet som skolan kan fylla en funktion som omfamnar olika grupper och erfarenheter och bidra till nya och oväntade gemenskaper. Det vore därför ett misstag att separera skolvalet från vad som senare försiggår i skolan. Dessa två kontexter bör ses som sammanbundna och inflätade i varandra. Om vi inte förmår att etablera en omsorgsrelation i valet av skola, ser jag det som svårt att skolan i ett senare skede ska kunna fostra och präglas av omsorg om de barn som går där. Hur vi svarar an på andras ungar hänger alltså samman vem vi själva kan bli och hur vi kan stanna kvar i och själva odla vår förmåga till omsorg om den andra.

Om skolans samhällsfunktion utifrån omsorgsetiken

Den här texten började i den obehagliga känslan av att som förälder behöva genomföra ett skolval. I min stad Malmö befinner vi oss, barn och föräldrar, inom räckhåll för varandra. Det betyder att mitt barn hela tiden befinner sig i relation till andras ungar. Med utgångspunkt i Noddings omsorgsetik har jag försökt att balansera motståndet mot fasta principer, kring vad omsorgsetik måste vara, mot att ansvar för andras ungar bör utgöra utgångspunkten för en situerad skolväljande medelklassförälder.

Tomas Englund (2011) ställer sig frågan om vilka effekter föräldrars rätt att välja utbildning till sina barn kan ha för demokratin på lång sikt. Han anger följande tre argument för att utbildning bör bedrivas så att barn och unga utbildas för det allmännas bästa: a) i skolan ska olika perspektiv och åsikter kunna mötas, b) skolor ska drivas av demokratiska institutioner som kan stå emot särintressen och c) skolan ska vara en arena där barn från olika grupper och kulturer möts. För Englund handlar detta främst om att sätta barns rättigheter att möta samhällets mångfald framför föräldrars rättigheter att välja skola till sina barn. Jag är benägen att hålla med Englund (2011, s 262) om att det svenska skolklimatet med inte minst friskolor ”uppenbart utmanar den allmänna skolans grundläggande struktur och demokratiska samhällsfunktion”. Men problemet har ytterligare en dimension och bör också förstås utifrån att det partikulära (mitt barn) och det gemensamma (andras/våra ungar) ska ses som förbundna och i ständig och möjlig relation till varandra. Här är det betydelsefullt att i den mån det går renodla de etiska frågorna från de ideologiska.

Den här texten handlar om att vara skolväljande på en specifik plats vid en specifik tid. Texten tar sin utgångspunkt i vad det kan och bör innebära att som medelklassförälder välja skola i Malmö år 2020. Den tidigare forskningen om skolval har koncentrerat på sig på att studera detta fenomen empiriskt och frågan är i samhällsdebatten politiskt polariserad. Jag har ovan närmat mig denna fråga filosofiskt, utifrån utbildningsfilosofen Nel Noddings utveckling av omsorgsetiken. På samma sätt som Noddings sätter naturlig omsorg i relation till omsorgsetiken har jag satt relationen mellan mitt och andras barn i relation till varandra och förbundet dem med vad jag kallar en omsorgsetisk grammatik för skolväljande föräldrar. Den omsorgsetiska grammatiken kan ses som en inbjudan som kan ge ny kunskap och nya perspektiv på det samtida svenska skolvalet.

Det inledande citatet till denna artikel utgjordes av skollagen, där lagtexten om skolvalet ställer barn mot barn. Utfallet av valet kan

dock inte sägas enbart bero på den enskilda vårdnadshavaren. Barnets skolplacering avgörs relationellt utifrån hur andra vårdnadshavare väljer och hur varje kommun konfigurerar och arrangerar valet. Mitt barns skolplacering ställs alltså mot vilken skolplacering andras barn får. Detta kan ses som ett etiskt problem. I staden Malmö befinner sig människor inom räckhåll för varandra, fysiskt och administrativt, med möjliga gemensamma nämnare som skolväljande föräldrar måste försöka bygga vidare på och odla.

Not

1. I denna text används begreppen förälder och vårdnadshavare synonymt, eftersom de utifrån textens argumentation kan anses överlappande. I skollagen (SFS 2010:800) förekommer begreppet ”vårdnadshavare” 111 gånger och begreppet ”föräldrar” 4 gånger.

Referenser

- Allelin, Majsa (2015): Att orientera sig i skolan, staden och svenskheten. Det fria skolvalet enligt elever i förorten. *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys* nr 4, 69–98.
- Allelin, Majsa (2019): *Skola för lönsamhet: Om elevers marknadsanpassade villkor och vardag*. Lund: Arkiv förlag.
- Ambrose, Anna (2016): *Att navigera på en lokal skolmarknad: En studie av valfrihetens geografi i tre skolor*. Diss. Stockholm: Barn och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Andersson, Katarina (2004): Det gäller att hushålla med kommunens resurser – biståndsbedömares syn på äldres sociala behov. *Socialvetenskaplig tidskrift* 11(3–4), 275–292.
- Ball, Stephen J.; Bowe, Richard & Gewirtz, Sharon (1995): Circuits of schooling: A sociological exploration of parental choice of school in social class contexts. *The Sociological Review* 43(1), 52–78.
- Ball, Stephen J. & Vincent, Carol (1998): 'I Heard It on the Grapevine': "Hot" knowledge and school choice. *British Journal of Sociology of Education* 19(3), 377–400.
- Balkander, Mattias (2020): "Massiv kritik mot skolvalet i Göteborg: 'Fullständigt haveri'". Hämtad 07.10.2020 från <http://www.gp.se/1.27699963>
- Biesta, Gert (2006): *Bortom lärandet: Demokratisk utbildning för en mänsklig framtid*. Lund: Studentlitteratur.

- Böhlmark, Anders; Holmlund, Helena & Lindahl, Mikael (2015): *School choice and segregation: Evidence from Sweden*. Working Paper. <https://www.econstor.eu/handle/10419/129385>.
- Bunar, Nihad (2010a): The controlled school market and urban schools in Sweden. *Journal of School Choice* 4(1), 47–73.
- Bunar, Nihad (2010b): Choosing for quality or inequality: Current perspectives on the implementation of school choice policy in Sweden. *Journal of Education Policy* 25(1), 1–18.
- Bunar, Nihad & Ambrose, Anna (2018): Urban polarisering och marknadens förlorare. I Magnus Dahlstedt & Andreas Fejes, red: *Skolan, marknaden och framtiden*, s 169–185. Lund: Studentlitteratur.
- Colnerud, Gunnel (2006): Nel Noddings och omsorgsetiken. *Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 15(1), 33–41.
- Dahlstedt, Magnus & Olson, Maria (2013): *Utbildning, demokrati, medborgarskap*. Malmö: Gleerup.
- Dahlstedt, Magnus; Harling, Martin; Trumberg, Anders; Urban, Susanne & Vesterberg, Viktor (2019): *Fostran till valfrihet: Skolvalet, jämlikheten och framtiden*, Stockholm: Liber.
- Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas (2020): Det svenska marknadsexperimentet. I Andreas Fejes & Magnus Dahlstedt, red: *Perspektiv på skolans problem: Vad säger forskningen?* s 189–203. Lund: Studentlitteratur
- Englund, Tomas (1993): *Utbildning som 'Public Good' eller 'Private Good': Svensk skola i omvandling?* Pedagogisk forskning i Uppsala 108. Uppsala universitet: Pedagogiska institutionen.
- Englund, Tomas (2011): Ett ifrågasättande av föräldrars rätt till auktoritet i utbildningsfrågor - Argument för en allmän pluralistisk utbildning. I Tomas Englund, red: *Utbildning som medborgerlig rättighet: Föräldrarätt eller barns rätt eller...?* s 247–87 Göteborg: Daidalos.
- Englund, Tomas (2020): Det utbildningspolitiska systemskiftet. I Andreas Fejes & Magnus Dahlstedt, red: *Perspektiv på skolans problem: Vad säger forskningen?* s 219–235. Lund: Studentlitteratur.
- Grammatik (u.å.): I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 2020-03-10 från <https://www.ne.se/>
- Häggglund, Solveig (2006): Det hela barnet – Vem är det? Reflektioner i anslutning till några texter av Nel Noddings. *Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 15(1), 43–60.

- Halldén, Gunilla (2007): *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson.
- Hansen, Kajsa Yang & Jan-Eric Gustafsson (2016): Causes of educational segregation in Sweden – School choice or residential segregation. *Educational Research and Evaluation* 22(1–2), 23–44.
- Haraway, Donna (2008a): *Apor, cyborger och kvinnor: Att återuppfinna naturen*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Haraway, Donna (2008b): *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hartman, Laura & Sjögren, Anna (2017): *Hur ojämnt är Sverige? Sociala skillnader i dödsrisker: Utvecklingen över tid och skillnader mellan åldersgrupper och regioner*. Stockholm: Kommissionen för jämlik hälsa 2015:02.
- Ideland, Malin; Hultén, Magnus; Angervall, Petra; Axelsson, Thom; Beach, Dennis; Dahlstedt, Magnus; Dovemark, Marianne; Erlandsson, Magnus; Harling, Martin; Jobér, Anna; Lundberg, Janna; Player-Koro, Catarina; Reimers, Eva; Sjögren, Hanna; Strandler, Ola & Urban, Susanne (2020): “En hemlig skola röjer det orimliga,” *Svenska Dagbladet*, 30-08-2020.
- Kallstenius, Jenny (2010): *De mångkulturella innerstadsskolorna: Om skolval, segregation och utbildningsstrategier i Stockholm*. Diss. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Lidström, Anders (1999): Local school choice policies in Sweden. *Scandinavian Political Studies* 22(2), 137–56.
- Lindbom, Anders (2010): School choice in Sweden: Effects on student performance, school costs, and segregation. *Scandinavian Journal of Educational Research* 54(6), 615–30.
- Lundberg, Janna (2020): *Samhällskunskap för alienerad elit: Observationsstudie av särskilda läroverket*. Diss. Lund: Lunds universitet, Media-Tryck.
- Noddings, Nel (2013): *Caring: A relational approach to ethics & moral education*. Berkeley, California: University of California Press.
- Noddings, Nel (2010): Moral education in an age of globalization, *Educational Philosophy and Theory* 42(4), 390–396.
- Noddings, Nel (1995): *Philosophy of Education*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Skollagen (SFS 2010:800): Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolverket (2009): *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola*. Stockholm: Fritzes.

- Skolverket (2018): *Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2020): “[2020-06-26] Förändrad sekretesspolicy påverkar tillgång till viss statistik”. Hämtad 02-10-2020 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/arkiverade-statistiknyheter/statistik/2020-06-26-forandrad-sekretesspolicy-paverkar-tillgang-till-viss-statistik>
- Sprangers, Jan (2020): “Kaos i antagningssystemet för grundskolan i Göteborg,” *SVT Nyheter*, 07-05-2020.
- Tong, Rosemarie (1998): The ethics of care: A feminist virtue ethics of care for healthcare practitioners. *The Journal of Medicine and Philosophy* 23(2), 131–52.
- Trumberg, Anders (2011): *Den delade skolan: Segregationsprocesser i det svenska skolsystemet*. Örebro Studies in Human Geography 6. Diss. Örebro: Örebro universitet.
- Voyer, Andrea (2019): “If the students don’t come, or if they don’t finish, we don’t get the money.” Principals, immigration, and the organisational logic of school choice in Sweden. *Ethnography and Education* 14(4), 448–64.